

Anna Anetta Janowska

MUZYKA I BIZNES

Od gramofonu do streamingu

SGH Oficyna
Wydawnicza

MUZYKA I BIZNES. *Od gramofonu do streamingu*

SGH

SPIS TREŚCI

WSTĘP	11
1	
BRANŻA FONOGRAFICZNA – DEFINICJA I STRUKTURA	17
1.1. Branża i jej otoczenie	18
1.1.1. Branża, przemysł czy sektor?	18
1.1.2. Jak i dlaczego branże ewoluują?	20
1.2. Od przemysłów kultury do branży fonograficznej	21
1.2.1. Co to jest branża fonograficzna?	21
1.2.2. Branża fonograficzna jako część przemysłów kultury	24
1.3. Produkt branży fonograficznej	26
1.3.1. O fonogramie	26
1.3.2. Fonogram jako przedmiot prawa autorskiego i praw pokrewnych	27
1.3.3. Fonogram jako dobro doświadczeniowe	30
1.3.4. Koszty związane z produkcją fonogramu	31
1.3.5. Podział produktów muzycznych	33
1.3.6. Jakość produktu muzycznego	34
1.4. Przedsiębiorstwa w branży fonograficznej	35
1.4.1. Charakterystyka dużych firm fonograficznych (majors)	38
1.4.2. Funkcjonowanie labeli zależnych i niezależnych	41
1.5. Pozostałe podmioty	42
1.6. Odbiorcy muzyki nagranej	44
1.6.1. Kto i jak konsumuje muzykę?	45
1.6.2. Konsumenci programatorzy	54
2	
ŚWIAT WOKÓŁ BRANŻY FONOGRAFICZNEJ	57
2.1. Czynniki makrootoczenia a ewolucja branży fonograficznej	58
2.1.1. Technologia jako siła napędowa przemian w branży fonograficznej	58
2.1.2. Branża fonograficzna a czynniki ekonomiczne	65
2.1.3. Czynniki społeczne i demograficzne kształtujące przemiany w fonografii	68
2.1.4. Polityka a branża fonograficzna	73
2.1.5. Fonografia a prawo	77
2.2. Dwie rewolucje – ich charakterystyka i skutki	81
2.2.1. O rewolucji ICT i rewolucji cyfrowej	81
2.2.2. Dodatkowe czynniki wpływające na rozwój branży fonograficznej po przełomie cyfrowym i ICT	82

SPIS TREŚCI

2.2.3. Wynalazki w zakresie cyfryzacji treści, które wpłynęły na rozwój branży fonograficznej	84
2.2.3.1. Pierwszy etap cyfryzacji dźwięku – <i>digital recording</i>	84
2.2.3.2. Pojawienie się CD	85
2.2.3.3. Wynalezienie mp3	87
2.2.4. Wynalazki powstałe w ramach rozwoju ICT, które wpłynęły na rozwój branży fonograficznej	88
2.2.4.1. Rozpowszechnienie się komputerów osobistych	88
2.2.4.2. Rozwój Internetu	89
2.2.4.3. Przenośne urządzenia do słuchania muzyki	90
2.2.4.4. Telefonii komórkowa	91
2.3. Umiejdzynarodowienie branży fonograficznej	92
2.3.1. Pierwszy okres umiejdzynarodowej ekspansji – do pierwszej wojny światowej	93
2.3.2. Drugi okres umiejdzynarodowienia – lata kryzysu międzywojennego	96
2.3.3. Postępujące umiejdzynarodowienie w okresie powojennym – do połowy lat 80. XX w.	98
2.3.4. Międzynarodowy rozwój branży po 1980 r.	99
2.4. Globalizacja branży fonograficznej	103

3

UKŁAD SIŁ PRZED REWOLUCJĄ CYFROWĄ	109
3.1. Branża fonograficzna jako oligonom	110
3.2. Pięć sił Portera	112
3.2.1. Groźba pojawienia się nowych producentów	115
3.2.2. Siła przetargowa dostawców	118
3.2.3. Siła przetargowa nabywców i możliwość wywierania przez nich presji na przedsiębiorstwa branży	124
3.2.4. Groźba pojawienia się substytutów	126
3.2.5. Rywalizacja między przedsiębiorstwami branży fonograficznej	129
3.2.5.1. Znaczenie koncentracji poziomej dla branży fonograficznej	130
3.2.5.2. Znaczenie integracji pionowej dla branży fonograficznej	136
3.2.5.3. Znaczenie promocji dla branży fonograficznej	143
3.2.5.4. Nadprodukcja i system gwiazdorski jako główne strategie działania firm nagraniowych	149

SPIS TREŚCI

4

SKUTKI PRZEŁOMU CYFROWEGO I ICT DLA BRANŻY FONOGRAFICZNEJ	155
4.1. Ewolucja produktu branży fonograficznej	155
4.1.1. Zmiana charakteru muzyki jako dobra	156
4.1.2. Fragmentacja tradycyjnego produktu branży fonograficznej	159
4.1.3. Ewolucja formatów dostępnych w sieciach komórkowych	161
4.2. Zmiany dotyczące konsumpcji muzyki	163
4.2.1. Rosnąca konsumpcja muzyki	164
4.2.2. Zmiany w kierunku mobilności	165
4.2.3. Zwrot w stronę konsumpcji muzyki cyfrowej – posiadanie i dostęp	167
4.2.4. Indywidualizacja konsumpcji muzyki i fragmentacja popytu	168
4.3. Działanie pięciu sił w branży fonograficznej po przełomie cyfrowym i ICT	170
4.3.1. Nielegalne kopie plików muzycznych jako substytut?	170
4.3.2. Demokracja produkcji, dystrybucji i promocji muzyki a groźba pojawienia się nowych producentów	178
4.3.3. Demokracja produkcji muzyki i dezintermediacja a siła dostawców	182
4.3.4. Siła nabywców w świecie cyfrowym	187
4.3.4.1. Dystrybucja muzyki	188
4.3.4.2. Promocja muzyki	195
4.3.4.3. Udział w produkcji	198
4.3.5. Technologia a rywalizacja w branży fonograficznej	201
4.3.5.1. Pionierskie formy dystrybucji muzyki przez sieć	202
4.3.5.2. Dystrybucja przez Internet muzyki na nośnikach fizycznych	203
4.3.5.3. Pierwsze regularne platformy dystrybucji muzyki w formie cyfrowej	205
4.3.5.4. Wiodące modele dystrybucji muzyki on-line	208
4.3.5.4.1. Model „płać za ściągnięcie” (ang. <i>pay-per-download</i>), czyli <i>à la carte</i>	208
4.3.5.4.2. Model abonamentowy (subskrypcyjny)	209
4.3.5.5. Modele alternatywne	213
4.3.5.5.1. Model darmowy	213
4.3.5.5.2. Model „zapłać, ile chcesz”	214
4.3.5.5.3. Model „płać za popularność”	215
4.3.5.5.4. Pozostałe modele według Ch. Andersona	216
4.3.5.6. Dystrybucja muzyki przez sieci komórkowe	218
4.3.5.7. Internet jako nowy kanał promocji muzyki	223

SPIS TREŚCI

5

MIĘDZY TECHNOLOGIĄ A PRAWEM	231
5.1. Muzyka a prawo w świecie sieci	231
5.1.1. Rola prawa autorskiego – twórcy i konsumenci	232
5.1.2. Równowaga interesów twórców i właścicieli praw oraz konsumentów	234
5.1.3. Creative Commons jako „trzecia droga”?	237
5.1.4. Składki i podatki na kulturę	240
5.1.4.1. Opłata reprograficzna	240
5.1.4.2. <i>Culture flat-rate</i> , czyli płaska stawka za dostęp do kultury	244
5.2. Wykorzystanie blockchainu w branży fonograficznej	247
5.2.1. Blockchain – krótka charakterystyka technologii	247
5.2.2. Blockchain ratunkiem dla branży nagraniowej?	249
5.2.2.1. Sieciowa baza danych na temat praw autorskich i pokrewnych	250
5.2.2.2. Proste i bezpośrednie opłacanie tantiem dzięki wykorzystaniu smartkontraktów	252
5.2.2.3. Transparentność w łańcuchu wartości	254
5.2.2.4. Dostęp do alternatywnych źródeł finansowania	255
ZAKOŃCZENIE. CZY CZAS NA NOWĄ REWOLUCJĘ?	259
BIBLIOGRAFIA	265
SPIS RYSUNKÓW	293
SPIS TABEL	295
SPIS RAMEK	297

WSTĘP

Zmiany, które od kilkudziesięciu lat dokonują się w gospodarce, a także w funkcjonowaniu społeczeństw w skali globalnej, nazywa się m.in.: gospodarką informacyjną, gospodarką opartą na wiedzy, gospodarką cyfrową, gospodarką kreatywną lub też trzecią falą [Toffler, 2006] czy ponowoczesnością [Bauman, 2000]. Bez wątpienia wciąż się tworzy nowy system gospodarczy, czemu towarzyszy kształtowanie się nowego stylu życia i pracy oraz nowej cywilizacji.

Branże, które bardzo szybko i w ogromnym stopniu odczuły skutki owych głębokich przemian społeczno-gospodarczych, przede wszystkim pod wpływem intensywnie rozwijających się technologii informacji i komunikacji (ang. *information and communication technologies*, ICT), są nazywane kreatywnymi [Gov.UK, 2001]¹. Ich rola w światowej gospodarce jest coraz bardziej istotna. Według raportu UNCTAD [2018] wielkość globalnego rynku dóbr kreatywnych wzrosła ponad dwukrotnie między 2002 a 2015 r. z poziomu 208 mld dolarów do 509 mld dolarów, powiększając się średnio w tych latach o ok. 7% mimo kryzysu finansowego 2007–2009, który odbił się negatywnie na pozostałych sektorach gospodarki.

Branża fonograficzna jest częścią sektorów kultury i kreatywnych [Stachowiak, 2017]. Całkowite przychody w 2019 r. wyniosły w niej 20,2 mld dolarów, co oznaczało wzrost w wysokości 8,2% w porównaniu z rokiem poprzednim [IFPI, 2020a]. Jest to obszar gospodarki, który jako jeden z pierwszych uległ przemianom związanym z technologiami cyfrowymi, a zdecydowanie pierwszy w obrębie sektorów kultury i kreatywnych. Zmiany te dotyczyły w pierwszej kolejności dwóch aspektów – reprodukcji dzieł (kopiowania) oraz ich dystrybucji. Po pierwsze, cyfryzacja i – później – dematerializacja produktu muzycznego, oznaczająca oderwanie się treści od materialnego nośnika, z którym wcześniej była nierozłącznie związana, sprawiły, że koszt krańcowy reprodukcji (tworzenia kopii) zbliżył się do zera [Shy, 2004; Rifkin, 2016]. Konsumenci uzyskali w ten sposób możliwość zapisania swoich zbiorów muzycznych, zgromadzonych głównie na płytach kompaktowych, w pamięci

---

¹ Więcej na ten temat w rozdziale 1, s. 24.

komputerów oraz przenośnych urządzeń do słuchania muzyki w celu łatwiejszego z nich korzystania, również w sposób mobilny.

Po drugie, koszt rozpowszechniania takiego produktu w formie cyfrowej w Internecie stał się również bliski zeru dzięki zmniejszaniu się cen sprzętu komputerowego do domowego użytku oraz cen urządzeń mobilnych, w tym telefonów komórkowych i następnie smartfonów, a także cen opłat za stały i mobilny dostęp do sieci. Dodatkowym elementem, który przyspieszył zachodzące zmiany, była innowacyjna technologia, czyli mp3, pozwalająca zmniejszyć wielkość pliku muzycznego do małych rozmiarów, co umożliwiło łatwe i szybkie przesyłanie go przez Internet.

Pierwszą i najbardziej widoczną konsekwencją synergicznego działania wskazanych wyżej zmian był rozwój sieci p2p (ang. *peer-to-peer*), dzięki którym użytkownicy mogli wymieniać się plikami muzycznymi przez Internet, nie płacąc właścicielom praw, w tym twórcom, należnego – zgodnie z obowiązującym prawem – wynagrodzenia za korzystanie z ich dzieł. W branży fonograficznej nazwano te działania, przez autorów raportu *Obiegi kultury. Społeczna cyrkulacja treści* określane nieformalnymi obiegami kultury [Filiciak, Hofmokl, Tarkowski, 2012], piractwem internetowym. Uznano je za główną przyczynę kryzysu w obszarze muzyki nagranej, jako że popularność platform p2p zbiegła się z początkiem drastycznego spadku sprzedaży płyt CD. Przychody ze sprzedaży muzyki na nośnikach fizycznych spadły z ok. 25 mld dolarów w 1999 r. do 5,2 mld dolarów w 2017 r. [Jones, 2018], a całe przychody z muzyki nagranej, w tym cyfrowej, osiągnęły najniższy poziom – wynoszący 14,8 mld dolarów – w 2011 r. [Statista, 2021b].

Kolejną konsekwencją przemian technologicznych była zmiana w całej strukturze branży i jej funkcjonowaniu. Zmienił się przede wszystkim produkt, układ sił między poszczególnymi podmiotami działającymi w branży fonograficznej, czyli dostawcami, producentami i nabywcami, a także sposoby zaopatrywania się w muzykę ngraną i jej konsumpcji. Rozwinęły się nowe modele biznesowe, zgodnie z którymi funkcjonowała głównie dystrybucja nagrań. Na poziomie dystrybucji pojawiły się w łańcuchu tworzenia wartości również nowe, silne podmioty należące pierwotnie do branży IT, które rozszerzyły swoją działalność także na obszar muzyki nagranej. Świadczy to o szczególnym znaczeniu tego sektora dla całej gospodarki oraz o jego istotnym wpływie na ewolucję branży nagraniowej.

Nadrzędnym celem niniejszego opracowania jest zdiagnozowanie zmian, jakie dokonały się w branży fonograficznej pod wpływem trwającej rewolucji technologicznej, a szczególnie analiza układu sił pomiędzy poszczególnymi podmiotami, które w tej branży działają. Główna teza brzmi: zmiany, jakie się dokonały w branży fonograficznej, chociaż wydają się mieć z pozoru charakter rewolucyjny, ostatecznie (na etapie, na którym obecnie się znajdujemy) wzmocniły stary porządek. Jeszcze

bardziej skomplikowały relacje między poszczególnymi podmiotami, umacniając rolę najsilniejszych – w tym nowych wielkich graczy – i wprowadzając nowe bariery wejścia do branży dla podmiotów najsłabszych.

Weryfikacji tezy będzie służyć uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jak przedstawiał się układ sił w branży fonograficznej przed rewolucją cyfrową i ICT?
2. Jak zmienił się układ sił w branży fonograficznej pod wpływem rewolucji cyfrowej i ICT?
3. W jaki sposób ewoluował produkt branży fonograficznej pod wpływem przemian technologicznych, a także społeczno-kulturowych?
4. Jak zmienił się sposób konsumpcji muzyki w związku z przełomem cyfrowym i ICT?
5. Jaki był wpływ czynników zewnętrznych, m.in. ekonomicznych, politycznych, społecznych, prawnych, a szczególnie technologicznych, na rozwój branży fonograficznej?
6. Jak przebiegała ekspansja międzynarodowa przedsiębiorstw nagraniowych oraz globalizacja branży i co miało na nią największy wpływ?
7. Jakie są relacje między prawem autorskim a rozwojem technologicznym w odniesieniu do branży fonograficznej?
8. Jakie rozwiązania prawne i regulacyjne zostały zaproponowane w celu zrównoważenia negatywnych zjawisk w branży fonograficznej spowodowanych przez rewolucję cyfrową i ICT?
9. Czy najnowsza technologia – blockchain – stworzy nowe możliwości w zakresie zarządzania prawami do muzyki nagranej, jej dystrybucji oraz monetyzacji?
10. Jakie mogłyby być potencjalne konsekwencje zmiany podejścia do wartości muzyki nagranej dla modelu funkcjonowania branży?

Przyjętą w niniejszej publikacji perspektywą badawczą jest perspektywa ekonomiki kultury. Jest to stosunkowo młoda dyscyplina [Ilczuk, 2015], będąca częścią ekonomii. M. Noga [2014, s. 84] definiuje ją jako dyscyplinę badającą „zjawiska i prawidłowości ekonomiczne w sferze (sektorze) kultury i jej przemyśle (kreatywnym przemyśle)”, a także jako naukę konstytuującą „efektywne instrumenty polityki gospodarczej dla rozwoju kultury, jako środka zaspokajania potrzeb ludzi z jednej strony i oddziaływania kultury na rozwój gospodarczy z drugiej strony”. Zastosowana metoda badawcza, czyli stworzony przez M.E. Portera model pięciu sił, wywodzi się jednak z nauk o zarządzaniu i była używana głównie do przeprowadzania analizy branżowej (sektorowej), a konkretnie do oceny konkurencji w sektorach gospodarki. Model stanowi część analizy strategicznej wykorzystywanej w organizacjach

przy tworzeniu strategii działania w określonym sektorze. Na model ten składają się następujące elementy:

- siła przetargowa nabywców – w przypadku branży fonograficznej są to zarówno konsumenci indywidualni, jak i klienci biznesowi;
- siła przetargowa dostawców, czyli twórców i wykonawców muzyki nagranej;
- groźba pojawienia się nowych konkurentów, którymi mogą być zarówno nowe firmy nagraniowe, jak i nowi pośrednicy, szczególnie w obszarze dystrybucji muzyki nagranej;
- groźba pojawienia się substytutów istniejących produktów – mogą to być zarówno nowi artyści, pod warunkiem zaistnienia ich substytucyjności, jak i nowe nośniki muzyki czy też formy jej konsumpcji;
- rywalizacja między istniejącymi w branży konkurentami – w branży nagraniowej odnosi się to do dominujących podmiotów, czyli międzynarodowych gigantów fonograficznych, oraz rzeszy niewielkich niezależnych wytwórni, a także dystrybutorów muzyki.

Ponieważ przedmiotem niniejszej analizy jest właśnie branża, a konkretnie branża fonograficzna (sektor fonograficzny), wybrany model wydaje się narzędziem adekwatnym do zdiagnozowania przemian, jakie w niej zachodziły, szczególnie w ciągu ostatnich 20 lat, i wciąż jeszcze zachodzą.

Na temat sektorów kultury i kreatywnych, w tym przemysłu fonograficznego, powstało wiele opracowań, przede wszystkim angielskojęzycznych. W wielu z nich podjęto kwestię wpływu rewolucji cyfrowej na funkcjonowanie tego przemysłu. Analizowano szeroko zagadnienie własności intelektualnej, piractwa, rozwoju p2p, opisano modele biznesowe, zgodnie z którymi mogą działać i działają różne podmioty na tym rynku, a także ostatnie innowacje, takie jak blockchain i ich potencjalny wpływ na funkcjonowanie branży nagraniowej. Liczne odwołania do tej literatury znajdują się w niniejszej książce. Zgodnie z aktualną wiedzą autorki branża fonograficzna jako obszar badawczy nie została jeszcze w polskiej literaturze szczegółowo omówiona. Po wpisaniu do wyszukiwarki Google Scholar słów kluczowych „branża fonograficzna” i „przemysł fonograficzny” pokazuje się niecałe 100 wyników. Publikacje na ten temat są rozproszone w wielu czasopismach, w których branża ta jest analizowana głównie z perspektywy marketingu, zarządzania, polityki kulturalnej czy też studiów kulturowych. Jedyna książka polskiego autora poświęcona w całości branży muzycznej powstała w 2009 r. [Gałuszka, 2009]. Niniejsza publikacja powstała więc również z myślą o uzupełnieniu tej luki na polskim rynku wydawniczym. Jest to dodatkowy cel autorki.

Książka składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział 1 ma charakter wstępny, określono w nim ramy analizy, która będzie przeprowadzana w kolejnych częściach publi-

kacji. Zaczyna się on od sformułowania definicji takich pojęć, jak branża i sektor. Dalej została przedstawiona definicja branży fonograficznej oraz określone miejsce, jakie zajmuje ona wśród innych, pokrewnych jej branż, szczególnie w odniesieniu do przemysłów kultury. W kolejnej części szczegółowo zaprezentowano charakterystykę produktu branży fonograficznej, przedsiębiorstw, jakie w niej funkcjonują, a także strony popytowej branży, czyli konsumentów indywidualnych i instytucjonalnych. Jednym z istotnych elementów stały się kwestie prawa autorskiego, do których w całym tekście jest wiele odwołań.

W rozdziale 2 w ujęciu historycznym opisano makrootoczenie branży fonograficznej oraz jej umiędzynarodowienie i globalizację. Czynniki, które należą do makrootoczenia, czyli czynniki ekonomiczne, techniczne, polityczne, społeczne oraz – dodatkowo – prawne, składają się na analizę PEST (L), wykorzystywaną tradycyjnie do charakterystyki dalszego otoczenia branży. Analiza makrootoczenia zakreśla ramy funkcjonowania branży, pozwala zrozumieć, jak ona się zmienia, jak przedsiębiorstwa konkurują między sobą, a także to, jak kształtują się relacje tych przedsiębiorstw z dostawcami i nabywcami. Z kolei prześledzenie etapów umiędzynarodowienia i globalizacji branży wyjaśnia jej funkcjonowanie zarówno w modelu tradycyjnym, jak i w okresie rewolucji cyfrowej, oraz ukazuje historycznie istotne elementy będące motorem zmian przez cały okres jej istnienia.

Rozdział 3 zawiera charakterystykę branży fonograficznej w epoce przedcyfrowej. Modelem, który został wybrany do ustalenia zasad jej funkcjonowania w okresie od jej powstania do połowy lat 90. XX w., jest model pięciu sił Portera. Jest to jedno z klasycznych podejść do analizy branżowej (sektorowej) na poziomie mezo stosowanych w ekonomii. Model ten najlepiej pozwoli uwydatnić następnie zmiany dokonujące się w branży nagraniowej w czasie przełomu cyfrowego i ICT, a szczególnie zmianę układu sił, które działały pomiędzy konsumentami muzyki nagranej i jej producentami, czyli wytwórcami fonograficznymi oraz twórcami. Tłem dla analizy z wykorzystaniem pięciu sił Portera jest koncepcja oligonomu, zaproponowana przez S. Hannaforda [2007].

W rozdziale 4 przeprowadzono analizę zmian, jakie dokonały się w branży fonograficznej wraz z nastaniem rewolucji cyfrowej i ICT, czyli od połowy lat 90. XX w. Wtedy to bowiem zaczęły się w branży fonograficznej gwałtowne zmiany, przejawiające się przede wszystkim spadkiem sprzedaży płyt, a także przychodów firm fonograficznych oraz rozwojem nowych form dystrybucji i promocji muzyki. Źródłem tych zmian są przede wszystkim czynniki technologiczne (takie jak upowszechnienie się komputerów osobistych i rozwój globalnej sieci), na które nałożyła się cyfryzacja treści. Powyższe elementy, występując w synergii, wpłynęły nie tylko na sposób konsumpcji muzyki. Dzięki nowym technologiom zmianie uległ

też sam produkt – jego jakość, postać fizyczna oraz jego charakter jako dobra, co wpłynęło na zmianę układu sił w branży fonograficznej.

W pierwszej części rozdziału 5 zostały zaprezentowane rozwiązania z obszaru prawa autorskiego oraz regulacje odnoszące się do finansowania kultury (w tym muzyki), które zastosowano lub które planuje się zaimplementować w celu rozwiązania kryzysu w branży fonograficznej, który powstał w związku z funkcjonowaniem nieformalnych obiegów kultury, a także nowych modeli dystrybucji muzyki cyfrowej. Zjawiska te, chociaż do pewnego stopnia zostały uregulowane w kontekście zarówno prawa autorskiego, jak i biznesu, wciąż nie są zadowalające jako rozwiązania dla wszystkich podmiotów w branży, szczególnie twórców i nabywców. Okazuje się bowiem, że dużą część wytworzonej wartości przejmują nowi pośrednicy. W drugiej części rozdziału został omówiony blockchain – innowacja technologiczna, która wydaje się stwarzać nowe możliwości rozwoju branży fonograficznej, tym razem oferując szczególne rozwiązania twórcom.

W zakończeniu znalazły się rozważania dotyczące wartości muzyki nagranej w kontekście analizowanych w książce przemian, które zaszły zarówno przed przełomem cyfrowym i ICT, jak i pod jego wpływem.